บทที่ 1
เศรษฐกิจในยุคโบราณ (Ancient Age)

1.การเริ่มต้นกระบวนการวิวัฒนาการ

เมื่อประมาณ 1 ล้านปีมาแล้วอันเป็นจุดเริ่มต้นของวิวัฒนาการของมนุษยชาตินั้น มนุษย์ยังคงมีสภาพใกล้เคียงกับสัตว์มากทั้งในด้านการเรียนรู้และการดำเนินชีวิต ที่จุดเริ่มนี้มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์เพียงเล็กน้อยเท่านั้น จากการศึกษาของนักมานุษยวิทยาทำให้พอจะเชื่อได้ว่ามนุษย์ในยุคแรกสุดนั้นไม่มีเครื่องมือเครื่องใช้ใด ๆ ,ไม่อาจจุดไฟได้เอง, ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันก็เหมือนกับสัตว์ที่อยู่รวมเป็นกลุ่ม และจะมีลักษณะเป็นผู้แสวงหาอาหารที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ (food gatherere)มากกว่าจะเป็นผู้ผลิตอาหารขึ้นเอง(food producers) มนุษย์ในยุคแรก ๆ นี้จะเที่ยวเก็บผลไม้ พืชพรรณต่าง ๆ และล่าสัตว์ทั้งเพื่อเป็นอาหารและเพื่อใช้หนังสัตว์เป็นเครื่องนุ่งห่ม ส่วนที่อยู่อาศัยเพื่อป้องกันแดดฝนนั้นก็อาศัยตามถ้ำหรือตามหมู่ไม้ใหญ่ ๆ ที่มีร่มเงาพอจะอาศัยได้ กิจกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์ยุคแรกนี้คือการหาอาหารหรือสิ่งมาสนองความต้องการทางร่างกายของตนโดยแทบไม่มีเวลาว่างที่จะทำสิ่งอื่นใด การหาอาหารก็หาเพียงวันต่อวันโดยไม่มีส่วนเกินเก็บไว้ เห็นได้ชัดว่ามนุษย์ยุคแรกนี้มีปัญหาสำคัญอยู่ตรงที่จะแสวงหาสิ่งสนองความต้องการของเขาการจะมีสิ่งสนองความต้องการนี้ได้อย่างสม่ำเสมอและไม่ต้องเกรงการอดตายนั้น ทำให้มนุษย์พยายามเข้าควบคุมกระบวนการแสวงหาอาหารให้ดีขึ้น ในขั้นแรกนั้นก็จะเป็นการสร้างเครื่องมือและอาวุธสำหรับใช้ในการแสวงหาอาหาร และขั้นต่อมาก็วิวัฒนาการไปถึงการพยายามผลิตอาหารขึ้นเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่สำคัญของมนุษย์ในยุคแรกนี้ ดังนั้นในการตั้งชื่อยุคก่อนประวัติศาสตร์จึงได้ใช้ลักษณะของเครื่องมือและอาวุธเป็นตัวกำหนด ได้แก่ ยุค"หินเก่า"(Paleolithic Age)ซึ่งเครื่องมือและอาวุธส่วนใหญ่ถูกทำขึ้นอย่างหยาบ ๆ ด้วยหิน ยุค"หินใหม่"(Neolithic Age)ซึ่งเครื่องมือและอาวุธทำด้วยหินขัด ยุค"ทองแดง"(Age of Copper)ซึ่งเครื่องมือและอาวุธทำด้วยทองแดง ยุค"ทองสำริด"(Age of Bronze)ซึ่งเครื่องมือและอาวุธทำด้วย

ทองสำริด และยุค"เหล็ก"(Age of Iron)ซึ่งเครื่องมือและอาวุธทำด้วยเหล็กเป็นส่วนใหญ่

ยุคต่าง ๆ เหล่านี้ไม่อาจกำหนดช่วงระยะเวลาได้แน่นอนเพราะในเขตต่าง ๆ ของโลกมีการวิวัฒนาการขึ้นไม่พร้อมกันและในอัตราความช้า-เร็วแตกต่างกันด้วย อย่างไรก็ตามสำหรับเขตที่จะเป็นรากฐานของอารยธรรมในยุโรปตะวันตกต่อมาอันได้แก่เขตตั้งแต่เมดิเตอร์เรเนียนตะวันออกไปจนถึงอ่าวเปอร์เซียนั้น ยุคหินเก่าได้เริ่มตั้งแต่มีมนุษย์ปรากฏขึ้นในโลกจนถึงประมาณเมื่อ 1 หมื่นปีมาแล้ว ยุคหินใหม่เริ่มจากราว 8 พันปีก่อนค.ศ.ถึง 5 พันปีก่อนค.ศ. ยุคทองแดงระหว่าง 5 พันถึง 4 พันปีก่อนค.ศ. ยุคทองสำริดระหว่าง 4 พันถึง 2 พันปีก่อนค.ศ. และยุคเหล็กอยู่ในระหว่างช่วง 1 พันปีก่อนค.ศ.

การที่ยุคหินเก่ามีระยะเวลายาวนานที่สุด(หลายหมื่นปี)นั้น ย่อมแสดงว่ากว่าที่มนุษย์จะเปลี่ยนแปลงแบบแผนการดำรงชีวิตแม้ในเรื่องพื้นฐานง่าย ๆ ได้ก็เป็นไปอย่างยากลำบากยิ่ง อย่างไรก็ตามอย่างช้า ๆ และค่อยเป็นค่อยไป มนุษย์ก็ได้ค่อย ๆ เรียนรู้การแก้ปัญหาเหล่านั้น พวกเขาเริ่มรู้จักควบคุมไฟและพบวิธีที่จะจุดไฟขึ้นได้เองโดยไม่ต้องแสวงหาจากธรรมชาติ(เมื่อไฟไหม้ป่า) อาวุธและเครื่องมือหยาบ ๆ ที่กระเทาะมาจากหินก็ค่อย ๆ มีการปรับปรุงจนมีหลายแบบสำหรับใช้ในงานต่าง ๆ กัน และต่อมาก็มีการใช้กระดูกและเขี้ยวงาของสัตว์ทำเป็นส่วนประกอบของเครื่องมือและอาวุธด้วย เริ่มรู้จักเก็บอาหารไว้ในเขาสัตว์และหนังสัตว์ ต่อมาในระยะหลัง ๆ ก็มีการรู้จักใช้เบ็ดสำหรับการตกปลา มีการเลี้ยงสุนัขสำหรับช่วยในการล่าสัตว์ รู้จักใช้แรงหมุนช่วยในการเจาะ รู้จักหลักพื้นฐานของการใช้คานดีดคานงัดในการเคลื่อนย้ายของหนัก ๆ และรู้จักประดิษฐ์ธนูและลูกศรในที่สุด นอกจากนั้นก็อาจเป็นไปได้ว่ามนุษย์ในยุคหินเก่ารู้จักการคมนาคมทางน้ำแล้วโดยอาจใช้แพ, เรือขุด หรือเรือที่ทำด้วยหนังสัตว์(Kayak) อย่างไรก็ตามพวกเขายังไม่รู้จักใช้ประโยชน์ของลูกล้อ ทำให้เมื่อมีการเดินทางเคลื่อนย้ายทางบก(เกิดขึ้นบ่อย ๆ เพื่อหาอาหารเนื่องจากแถบที่อยู่มีอาหารไม่พอเพียง)ก็จะใช้วิธีแบกสิ่งของที่จำเป็นไปหรือไม่ก็ลากไป

การเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคหินใหม่เกิดขึ้นในช่วงระหว่าง 1 หมื่นถึง 8 พันปีก่อนค.ศ. เมื่อน้ำแข็งที่แถบเหนือของโลกละลายในยุคน้ำแข็งสุดท้าย ทุ่งหญ้า steppes และtundrasของยุโรปได้กลายสภาพเป็นป่าเขตร้อน และทุ่งหญ้า prairies ทางตอนใต้ของเขตเมดิเตอเรเนียนและของเอเชียเขตติดต่อกับยุโรปได้กลายสภาพเป็นทะเลทรายซึ่งมีเขตโอเอซิส(ที่ซึ่งมีน้ำและอุดมสมบูรณ์ในทะเลทราย)เป็นแห่ง ๆ และมีเขตที่ดินอุดมสมบูรณ์ตามลุ่มแม่น้ำต่าง ๆ เกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิศาสตร์ทำให้การหาอาหารตามธรรมชาติและการล่าสัตว์ในเขตใต้ของยุโรปนี้ทำได้ยากขึ้นและเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องหาทางใหม่ในการแก้ปัญหาเรื่องอาหาร นั่นก็คือปลูกพืชอาหารต่าง ๆ และเลี้ยงสัตว์ขึ้นเอง นับเป็นการทำการเกษตรขึ้นเป็นครั้งแรก ในยุคนี้มนุษย์มีการตั้งหลักแหล่งอย่างค่อนข้างถาวรอันเป็นพื้นฐานในการจะสร้างสรรอารยธรรมขึ้นได้อย่างจริงจังต่อไป เพราะการเร่ร่อนไม่เป็นหลักแหล่งในอดีตทำให้ไม่เกิดการสร้างสรรด้านอารยธรรมขึ้นได้ ในยุคนี้ซึ่งเรียกว่าเป็นยุคหินใหม่ เครื่องมือ(จากหิน)ได้มีการปรับปรุงโดยขัดแต่งให้เรียบ มีความคม และสร้างขึ้นหลากหลายแบบมากขึ้น มีการประดิษฐ์จอบและเคียวเพื่อใช้ในการปลูกและเก็บเกี่ยวธัญญพืช มีการปั้นหม้อจากดินสำหรับไว้เก็บเมล็ดธัญญพืชต่าง ๆ และมีการปรับปรุงเพื่อใช้หุงต้มธัญญพืชเนื่องจากการทำธัญญพืชให้สุกบนไฟจำเป็นต้องมีภาชนะรองรับ มนุษย์ได้รู้จักการหมักธัญญพืชเพื่อทำเป็นเหล้า เสื้อผ้าเริ่มรู้จักทำจากขนสัตว์และเส้นใยจากพืชเพราะว่าหนังสัตว์นั้นร้อนเกินไปที่จะใช้ในฤดูร้อนและมีปริมาณน้อยด้วย การใช้เส้นใยมาทำเสื้อผ้านี้นำไปสู่การปั่นด้ายและทอผ้าในที่สุด สำหรับธัญญพืชที่มีการเพาะปลูกสำคัญที่สุดในยุคนี้นั้นก็ได้แก่ข้าวสาลีและบาร์เลย์ซึ่งได้มาจากการคัดเลือกธัญญพืชชนิดต่าง ๆ ที่เคยแสวงหามาจากธรรมชาติ นอกจากนี้ในเขตต่าง ๆ มนุษย์ก็ได้มีการปลูกพืชอื่น ๆ อีกหลายชนิดด้วยเช่น ข้าวเจ้า, ข้าวโพด, ข้าวฟ่าง, มันเทศ, มันสำปะหลังและสควอช(พืชชนิดหนึ่งคล้ายน้ำเต้า) ส่วนสัตว์เลี้ยงนั้นนอกจากสุนัขแล้วก็มีการเลี้ยงแพะ, แกะ, วัว และหมูด้วย อย่างไรก็ตามแม้ในยุคนี้จะมีการปรับปรุงด้านการผลิตต่าง ๆ ขึ้นมาก มนุษย์ในยุคหินใหม่ก็ยังไม่อาจผลิตอาหารส่วนเกินได้มากพอ

ที่จะทำให้เกิดการแบ่งงานกันทำตามความถนัด(division of labor)ได้เพราะอาหารไม่อาจเก็บไว้ได้นาน เครื่องมือที่ใช้ก็ยังประสิทธิภาพต่ำ มนุษย์ยังจำเป็นต้องแสวงหาสิ่งที่ต้องการด้วยตนเองเป็นสำคัญ การคมนาคมก็ยังมีน้อยไม่เพียงพอที่จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนซื้อขายระหว่างเขตไกล ๆ กันด้วย นอกจากนั้นการปรับปรุงด้านการผลิตของมนุษย์ยุคหินใหม่ก็ยังไม่ถึงขั้นที่จะรู้จักใช้แรงงานสัตว์หรือพลังงานจากแรงลม,กระแสน้ำ ช่วยในการผลิตแต่อย่างใด

2.<u>การพัฒนาในยุคทองแดง</u>

การเปลี่ยนแปลงซึ่งก่อให้เกิดผลสำคัญในการยกระดับความเจริญก้าวหน้าของมนุษยชาติขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งนั้น เกิดขึ้นในยุคทองแดงซึ่งเป็นระยะเวลาระหว่าง 5 พันถึง 3 พันปีก่อน ค.ศ. การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่

ก)การพัฒนาเทคนิคในการหลอมและประดิษฐ์สิ่งของเครื่องมือต่าง ๆ จากทองแดงและต่อมาก็จากโลหะดีบุกและตะกั่วด้วย

ข)การขยายตัวของการค้าและการพัฒนาเครื่องมือในการแลกเปลี่ยน

ค)การมีการแบ่งงานกันทำมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ง)การตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นและจำนวนมากขึ้น

การปรับปรุงเหล่านี้เกิดขึ้นก่อนในเขตที่เป็นจุดเริ่มของอารยธรรมตะวันตกในปัจจุบันเป็นส่วนใหญ่(เขตนี้มีทิศตะวันตกจดทะเลทรายซะฮาราและมหาสมุทรแอตแลนติค ทิศตะวันออกจดเทือกเขาหิมาลัย ทิศเหนือจดเทือกเขาคอเคซัสและฮินดูกูช ทิศใต้จดเขตเส้นศูนย์สูตร) ทำให้เขตนี้ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจได้เกิดขึ้นก่อนโดยที่อีกหลายเขตไม่อาจทำเช่นเดียวกันได้ นอกจากนั้นยังมีเหตุผลอีกหลายประการที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าขึ้นด้วย ได้แก่(ก)เขตนี้มีบางฤดูกาลที่ไม่อาจทำการผลิตทางการเกษตรได้ จึงต้องมีการผลิตให้เกิดส่วนเกินสำหรับบางช่วงของทุกปี (ข)เขตนี้มีที่ดินอุดมสมบูรณ์มากในเขตโอเอซิสและลุ่มน้ำใหญ่ (ค)เขตนี้มีภูเขาและทะเลทรายเป็นเครื่องป้องกันผู้รุกราน (ง)เขตนี้มีแม่น้ำสำหรับการขนส่งระยะไกลได้ดีและสามารถออกสู่ทะเลได้ (จ)ความจำเป็นต้อง

ควบคุมแม่น้ำเพื่อใช้ในการเกษตรอาจทำให้จำเป็นต้องมีการจัดองค์การทางสังคมที่จะทำให้ผู้คนเชื่อ-ฟังกฎระเบียบเพื่อให้เกิดผลดีแก่ส่วนรวม (จ)การที่น้ำท่วมเป็นระยะ ๆ และการต้องเดินทางไกลๆ ทำให้ต้องมีการพยายามแสวงหาความรู้เกี่ยวกับฤดูกาลเพื่อที่จะเพาะปลูกให้ถูกเวลาและเดินทางได้อย่างปลอดภัยในทะเลทราย, ภูเขาสูง และทะเล

อย่างไรก็ตามปัจจัยดังกล่าวข้างต้นเป็นเพียงปัจจัยทั่วไปที่ทำให้เกิดการพัฒนาขึ้นในเขตนี้ แต่ไม่ใช่ปัจจัยกระตุ้นสำคัญเพราะปัจจัยดังกล่าวนั้นเป็นสิ่งที่มีอยู่ก่อนที่จะมีการพัฒนามาช้านานแล้วโดยยังไม่ก่อให้เกิดผลในการเร่งพัฒนาแต่อย่างใด ปัจจัยที่สำคัญอย่างแท้จริงต่อการพัฒนานั้นก็คือการพัฒนาวิธีการหลอมทองแดงขึ้น อันก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านเท็คนิคอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ราว 4,500 ปีก่อนค.ศ.ซึ่งมีผลกระทบยาวไกลไปจนถึงศตวรรษที่ 17

มนุษย์เริ่มรู้จักการหลอมทองแดงในยุคนี้โดยใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงแล้วเททองแดงที่หลอมเหลวลงในแม่พิมพ์ ทำให้สามารถทำเครื่องมือและอาวุธที่เหนือกว่าหินมาก เนื่องจากเบากว่า แข็งแกร่งกว่า ทำคมได้ดีกว่า และสามารถทำเป็นรูปต่าง ๆ ได้โดยง่าย แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดต่อมนุษย์จากการค้นพบวิธีหลอมทองแดงก็คือ การที่มนุษย์ได้เรียนรู้วิธีการหลอมโลหะซึ่งทำให้สามารถนำไปปรับใช้กับโลหะอื่น ๆ อีกมากมายได้ต่อไป อันเป็นรากฐานของการใช้โลหะอย่างมีประสิทธิภาพตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ถ้าหากไม่มีการค้นพบเท็คนิคการหลอมทองแดงขึ้นก่อนแล้ว การพัฒนาการใช้โลหะอื่น ๆ ก็คงจะยังไม่อาจเกิดขึ้นได้

นอกจากการหลอมโลหะแล้ว ในยุคทองแดงยังมีการพัฒนาเท็คนิคอื่น ๆ อีกด้วย เช่นการปั้นหม้อซึ่งเดิมการขึ้นรูปนั้นทำด้วยมือแล้วเอาไปเผาไฟเพื่อให้เกิดความคงทน ในยุคนี้ได้มีการใช้แป้นหมุนช่วยในการขึ้นรูปและเผาในเตาพิเศษ(ตั้งแต่ราว 3 พันปีก่อนค.ศ.ในเอเชียใกล้) ลูกล้อซึ่งมีความสำคัญในการขนส่งทางบกก็ถูกนำมาใช้กับเกวียน(เทียมด้วยอูฐ, ลา หรือม้า)โดยเริ่มใช้ในแถบเมโสโปเตเมียเมื่อราว 3 พันปีก่อนค.ศ. นอกจากนี้ก็มีอิฐเผาที่มีการใช้ในอินเดียตั้งแต่ 2,500

ปีก่อนค.ศ. ไถไม้เริ่มใช้ในอียิปต์และเมโสโปเตเมียราว 3,000 ปีก่อนค.ศ. มีการนำวัวมาเป็นสัตว์ใช้งาน การเดินทางทางน้ำก็มีประสิทธิภาพขึ้นด้วยการใช้ใบเรือ(ซึ่งนับเป็นการเริ่มนำเอาธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เป็นครั้งแรก) มีการสร้างเรือขนาดใหญ่ขึ้นและมีการปรับปรุงวิธีการบังคับทิศทางเรืออีกด้วย

ผลโดยส่วนรวมของการพัฒนาใหม่ ๆ เหล่านี้ในยุคทองแดงทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจขยายตัวขึ้นมาก การหลอมและผลิตสิ่งของจากทองแดง การปั้นหม้อบนแป้นหมุน การเผาอิฐ การสร้างไถและลูกล้อไม้ จำเป็นต้องมีช่างฝีมือที่ชำนาญเป็นพิเศษในการผลิตแต่ละด้านนั้น ซึ่งจะต้องผลิตเพื่อแลกเปลี่ยนกับอาหารจากผู้ทำการเกษตร ในขณะเดียวกันการปรับปรุงเครื่องมือและเทคนิคการเกษตรย่อมทำให้การผลิตอาหารที่แรงงาน 1 คนทำบนที่ดินผืนเดิมนั้นเพิ่มขึ้น ทำให้มีผลผลิตส่วนเกินเหลือสะสมพอที่จะทำให้เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนได้ ซึ่งเมื่อประกอบกับการพัฒนาเทคนิคการขนส่งใหม่ ๆ ขึ้นในขณะเดียวกัน ก็ทำให้การค้าขยายตัวได้มาก ผลก็คือการ"แบ่งงานกันทำ"เกิดขึ้น ผลผลิตส่วนเกินของเขตต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนกัน ทำให้เขตที่ขาดแคลนผลผลิตบางชนิดได้ผลผลิตเพิ่มเติมจากเขตอื่นได้ และการค้าก็นำไปสู่การถ่ายทอดความรู้และขยายแนวความคิดให้กว้างไกลออกไปอีกด้วย

3.<u>การพัฒนาในยุคทองสำริด</u>

แม้ว่ายุคนี้จะตั้งชื่อตามการคิดค้นเทคนิคด้านโลหะขึ้นใหม่เช่นเดียวกับยุคทองแดง แต่การเปลี่ยนแปลงสำคัญนั้นมิใช่มาจากการผลิตโลหะ ทองสำริดซึ่งเป็นส่วนผสมของทองแดงกับดีบุก แม้จะทำให้ได้โลหะที่แข็งและทนทานมากขึ้นสำหรับทำเครื่องมือและอาวุธ แต่มันก็ไม่ได้ดีเหนือกว่าทองแดงมากจนทำให้เกิดการพัฒนาอย่างรวดเร็วแต่อย่างใด การพัฒนาทางเศรษฐกิจในยุคทองสำริดนี้ส่วนใหญ่เป็นเนื่องจากการใช้"เงินตรา"เป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน ซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้า(และย่อมส่งเสริมการแบ่งงานกันทำ)เป็นอย่างมาก นอกจากนั้นการเปลี่ยนแปลงก็เป็นผล

จากการพัฒนาระบบการเขียนหนังสือและตัวเลข ทำให้สามารถจดบันทึกและถ่ายทอดข้อมูลและความคิดต่าง ๆ ได้ ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญในยุคนี้ก็คือ การเกิดขึ้นของเมืองใหญ่และอาณาจักรใหญ่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำ-หุบเขา ซึ่งมีการสร้างกฎเกณฑ์หรือกฎหมายทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เป็นไปอย่างมีระเบียบมากขึ้น การพัฒนาที่สำคัญดังกล่าวอาจสรุปได้ดังนี้

(ก)นักเศรษฐศาสตร์โดยปรกติถือว่าเงินเป็นสื่อกลางการแลกเปลี่ยน เป็นเครื่องวัดมูลค่า และเป็นเครื่องสะสมมูลค่า เมื่อการค้าขยายตัวเครื่องมือดังกล่าวนี้ก็มีความจำเป็นเพราะเมื่อบุคคลหนึ่งผลิตสิ่งของโดยยังไม่รู้ว่าผู้ซื้อเป็นใคร เขาก็ไม่อาจแน่ใจได้ว่าผู้ซื้อจะมีของมาแลกเปลี่ยนตามที่ต้องการหรือไม่ แต่เงินตรานั้นเป็นที่ยอมรับในทุกแห่ง(สามารถแลกเปลี่ยนกับอะไรก็ได้ที่ผู้ขายต้องการ) เพราะประกอบด้วยโลหะเช่น ทองคำ, เงิน และทองแดงซึ่งเป็นโลหะที่มีผู้ต้องการทั่วไปอยู่แล้ว ยิ่งกว่านั้นเงินตรายังทำให้บุคคลสามารถสะสมความมั่งคั่งได้(เพราะเป็นโลหะจึงไม่เน่าเสียและขนาดก็ไม่ใหญ่โต สามารถเก็บรักษาได้ง่าย) และทำให้เกิดการกู้ยืมเพื่อลงทุนทำธุรกิจขนาดใหญ่(เช่นการค้าทางไกล, การสร้างอาคารใหญ่ ๆ และการจัดระบบชลประทาน)ได้ด้วย เมื่อมีการใช้เงิน-ตรากันมากขึ้น ก็มีนักธุรกิจที่ทำกิจการเฉพาะด้านการเก็บเงินไว้สำหรับให้กู้ยืมโดยเรียกดอกเบี้ยเกิดขึ้น การเรียกดอกเบี้ยได้ทำให้เกิดสิ่งจูงใจให้มีการออมเงินสำหรับให้ผู้อื่นกู้เพื่อแสวงผลตอบแทน(ในรูปของดอกเบี้ย)ขึ้น

(ข)ความก้าวหน้าในยุคทองสำริดอีกทางหนึ่งนั้น ก็คือการพัฒนาระบบการเขียนหนังสือและการใช้ตัวเลข ซึ่งดูจะมีจุดเริ่มต้นมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพราะตัวอักษรและตัวเลขที่พัฒนาขึ้นในยุคแรก ๆ นั้นเป็นเพื่อจดบันทึกทางธุรกิจเนื่องจากกิจกรรมประเภทนี้มีมากและซับซ้อนจนไม่อาจจดจำรายละเอียดได้หมดโดยเฉพาะสัญญาระยะยาวซึ่งจำเป็นต้องมีบุคคลอื่นร่วมรับรู้ด้วย นอกจากนั้นการมีตัวเลขเป็นหลักนับทำให้เกิดระบบการชั่งตวงวัดที่เป็นมาตรฐานขึ้น และมีการคิดค้นหลักการ

คำนวนทางคณิตศาสตร์เกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

(ค)การพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในยุคนี้ทำให้การแบ่งงานกันทำเป็นไปได้มากขึ้น ประสิทธิภาพในการผลิตสูงขึ้น ในเขตต่าง ๆ อาจมีผลผลิตส่วนเกินต่าง ๆ ชนิดกันสะสมอยู่เป็นอันมาก และความเจริญเหล่านี้ทำให้เกิดชุมชนขยายตัวใหญ่ขึ้นเป็นเมือง ชุมชนใหญ่ที่ว่านี้เกิดขึ้นราวก่อน 2,500 ปีก่อนค.ศ. เล็กน้อยในเขตลุ่มแม่น้ำสำคัญ 3 แห่งคือลุ่มแม่น้ำไนล์ ลุ่มแม่น้ำไทกริส-ยูเฟรติส และลุ่มแม่น้ำสินธุ และต่อมาก็เกิดในเขตลุ่มแม่น้ำเหลืองในจีนอีกแห่งหนึ่งด้วย เมืองที่ใหญ่ที่สุดนั้นมีขนาดประชากรประมาณ 2 หมื่นคน ซึ่งแม้จะค่อนข้างน้อยในมาตรฐานปัจจุบันแต่ก็นับว่ามีขนาดใหญ่มากเมื่อเทียบกับขนาดของหมู่บ้านการเกษตรทั่ว ๆ ไปในยุคแรก ๆ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจซึ่งทำให้เกิดเมืองใหญ่ขึ้นได้นั้น ได้นำไปสู่การก่อตั้งเป็นอาณาจักรใหญ่ ๆ ในระยะต่อมาเช่น อาณาจักรซูเมอร์, บาบิโลเนีย, อัสซีเรีย, อียิปต์, ไมซีนี, ฟีนิเชีย, และเกาะครีต เป็นต้น ความสัมพันธ์ทางสังคมและเศรษฐกิจในอาณาจักรเหล่านี้มีการกำหนดไว้ด้วยกฎเกณฑ์แน่นอนที่เรียกว่ากฎหมาย เช่นกฎหมายของฮัมบูราบี(Code of Hammurabi) แห่งบาบิโลเนียที่มีขึ้นในราว 1,750 ปีก่อนค.ศ. และมีการควบคุมด้วยการสร้างอำนาจทางการเมืองให้ผู้อยู่ใต้ปกครองต้องเชื่อฟังผู้อยู่เหนือกว่า อารยธรรมในอาณาจักรเหล่านี้แสดงออกในรูปของสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ตลอดจนงานศิลปที่ได้พัฒนาไปอย่างมาก

แม้ว่ายุคทองแดงและยุคทองสำริดจะมีความก้าวหน้าเกิดขึ้นอย่างมากมายเช่นที่กล่าวไปแล้ว แต่ศูนย์กลางเศรษฐกิจชั้นนำในยุคนั้นก็เริ่มแสดงให้เห็นความเสื่อมโทรมลงในตอนปลายของระยะ 2,000 ปีก่อนค.ศ. ทั้งนี้เพราะความต้องการโลหะใหม่ไปใช้ทำอาวุธและเครื่องมือทำให้โลหะมีราคาแพงจนมีคนไม่มากนักที่สามารถเป็นเจ้าของได้ และผู้ที่สามารถเป็นเจ้าของก็ย่อมได้เปรียบอย่างยิ่งในการผลิตจนสามารถครอบครองความมั่งคั่งและอำนาจไว้ได้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกชนชั้นเป็นชนชั้นที่มั่งคั่งสูง เช่นกษัตริย์, ขุนนาง หรือพระ กับชนชั้นที่ยากจนอย่างมากเช่น ไพร่, ทาส และ

เสรีชนธรรมดา การแบ่งแยกชนชั้นเช่นนี้ทำให้กลุ่มที่มั่งคั่งจะไม่ทำการผลิตด้วยตนเอง และแทบจะไม่สนใจในกรรมวิธีการผลิตและไม่คิดหาทางแก้ไขปัญหาทางเท็คนิคที่เกิดจากการผลิตเลย พวกเขาจะเกี่ยวข้องกับการผลิตในฐานะนายทุน เจ้าของเครื่องมือสำคัญในการผลิต ซึ่งหวังจะกอบโกยผลตอบแทนจากการผลิตไปให้มากที่สุดและผลประโยชน์ที่ได้ไปนั้นก็นิยมไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยเช่น สร้างที่ฝังศพอันงดงาม, โบสถ์, ซื้อเครื่องประดับฯลฯ โดยไม่คิดจะนำกลับมาลงทุนปรับปรุงการผลิต ในขณะเดียวกันนั้น ชนชั้นที่ยากจนก็ไม่ได้กระทำการอะไรที่จะทำให้การผลิตดีขึ้น ไม่ว่าจะด้วยการคิดค้นเท็คนิคใหม่หรือปรับปรุงวิธีการเดิม ทั้งนี้เพราะไม่มีเวลาที่จะคิดค้น, ไม่มีทรัพยากรที่จะใช้ในการทดลอง และที่สำคัญคือไม่มีสิ่งจูงใจใด ๆ ให้ทำเช่นนั้นเนื่องจากพวกเขารู้ดีว่า ผลผลิตส่วนที่เพิ่มขึ้นจากการปรับปรุงใด ๆ จะตกอยู่กับชนชั้นสูงทั้งหมด และพวกเขาจะไม่ได้รับส่วนแบ่งเลย ผลก็คือในยุคทองสำริดนี้ การพัฒนาด้านเท็คนิคการผลิตมีน้อยมาก(จะมีบ้างก็ในเรื่องการผลิตแก้วในอียิปต์ และการปรับปรุงด้านการต่อเรือ) ความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นเนื่องจากการถ่ายทอดเท็คโนโลยีที่มีอยู่แล้วระหว่างอาณาจักรใหญ่ ๆ โดยผ่านทางการค้า

ในขณะที่ไม่มีการปรับปรุงทางเศรษฐกิจที่สำคัญเกิดขึ้น สถานการณ์ทั่วไปก็ดูเหมือนจะเสื่อมโทรมลงไปอีกเมื่อชุมชนอื่น ๆ เริ่มเรียนรู้เท็คนิคการผลิตของศูนย์กลางเศรษฐกิจใหญ่ ๆ ได้ และศูนย์กลางเศรษฐกิจเหล่านี้เริ่มมีความขัดแย้งกันทางเศรษฐกิจ เกิดสงครามระหว่างกัน นอกจากนั้นยังถูกโจมตีโดยชุมชนรอบ ๆ ด้วย จากผลการทำลายล้างของสงครามและความไม่สงบทางการเมืองและสังคม เป็นเหตุสำคัญให้เศรษฐกิจและอารยธรรมเสื่อมโทรมลงอย่างมากในศูนย์กลางเศรษฐกิจสำคัญของยุคทองสำริดเหล่านี้

4.<u>การพัฒนาในยุคเหล็ก</u>

ในยุคเหล็กซึ่งเริ่มประมาณ 1,000 ปีก่อนค.ศ. ศูนย์กลางของชีวิตเศรษฐกิจได้เคลื่อนย้ายจากแถบลุ่มน้ำ-หุบเขาในยุคทองสำริด มาสู่กรีก(ซึ่งเป็นแหล่งอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่แห่งแรกที่เกิดขึ้นในทวีปยุโรป) ความเจริญของกรีกได้มาจากการถ่ายทอดอารยธรรมจากดินแดนอื่น ๆ

และที่สำคัญก็คือการนำเหล็กมาใช้ประโยชน์

การพัฒนาเทคนิคการหลอมเหล็กและใช้ประโยชน์จากผลิตภัณฑ์เหล็กถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงทางเศรษฐกิจ แร่เหล็กนั้นต่างกับทองแดงและดีบุกตรงที่มีอยู่มากโดยธรรมชาติและกระจายอยู่ทั่วไป เครื่องมือและอาวุธที่ทำจากเหล็กจึงค่อนข้างราคาต่ำจนเกือบทุกคนสามารถเป็นเจ้าของได้แม้แต่คนยากจน เครื่องมือที่ทำจากเหล็กจึงเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้การหักล้างถางป่าของยุโรปเพื่อทำการเกษตรเป็นไปได้อย่างกว้างขวางมาก นอกจากนั้นก็ยังมีเครื่องมือที่ทำจากเหล็กอีกมากมายหลายประเภท ซึ่งเครื่องมือเหล่านี้ทำให้แรงงานการเกษตรสามารถเพิ่มผลผลิตได้ดีโดยเฉพาะในเขตกรีกที่ยังไม่มีการสะสมความมั่งคั่งอยู่เพียงเฉพาะในกลุ่มหนึ่งกลุ่มใดเป็นพิเศษเกิดขึ้นและการจำกัดแบ่งแยกชนชั้นทางเศรษฐกิจ-สังคมไม่ให้คนเลื่อนฐานะได้ก็ยังไม่เกิดขึ้น เมื่อเกษตรกรมีอำนาจซื้อเพิ่มขึ้น พวกเขาก็สามารถหาซื้อสินค้าอุตสาหกรรมได้มากขึ้นจากช่างฝีมือเฉพาะประเภท เช่น ช่างเหล็ก, ช่างทอผ้า ฯลฯ ความต้องการสินค้าอุตสาหกรรมที่มากขึ้นนี้จะมีผลต่อการปรับปรุงเทคนิคการผลิตทางอุตสาหกรรมอีกต่อหนึ่งโดยมีการประดิษฐ์เครื่องมือที่ทำด้วยเหล็กขึ้นใช้แทนทองแดงและทองสำริด เช่น เลื่อย, ฆ้อน, สว่านฯลฯ ช่างเหล็กจำเป็นต้องพัฒนาวิธีการผลิตเครื่องมือจากเหล็กของตนขึ้นเพราะความต้องการเพิ่มขึ้นมากมาย

เหล็กได้ทำให้เกิดการปรับปรุงในเครื่องมือต่าง ๆ ได้มากมาย ซึ่งแต่เดิมเครื่องมือเหล่านี้เคยทำด้วยไม้หรือทองแดง(ซึ่งเปราะกว่า) เครื่องมือสำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลงนี้ได้แก่ ระหัดวิดน้ำ โม่ซึ่งใช้แกนเป็นเหล็ก และในระยะหลัง(ประมาณ 100 ปีก่อนค.ศ.)ก็ได้มีการคิดเครื่องโม่แป้งโดยใช้พลังน้ำหมุนซึ่งได้มีการใช้กันติดต่อมาจนถึงยุคกลางด้วย

ในยุคเหล็กได้มีนักประดิษฐ์คิดค้นเกิดขึ้นจำนวนไม่น้อย ซึ่งได้ทำการศึกษาค้น-คว้าและจดบันทึกความรู้ทางวิทยาการเอาไว้เช่น ความรู้ทางเรขาคณิต, พีชคณิต และตรีโกณมิติ ก็พัฒนาขึ้นในปลายยุคเหล็กนี้

การพัฒนาทั้งหมดที่กล่าวข้างต้น ทำให้คนในยุคเหล็กนั้นสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตได้มากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจขยายตัวและยังมีการแบ่งงานกันทำกว้างขวางกว่าในยุคทองสำริดอีกด้วย นอกจากนั้นกิจการผลิตก็มีขนาดใหญ่ขึ้นโดยมีกิจการที่จ้างคนงานตั้งแต่ 20 คนไปจนถึง 100 คน และในเหมืองแร่เงินที่เอเธนส์นั้นปรากฏว่ามีคนงานอยู่ถึง 1 พันคน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว เขตที่ได้ผลประโยชน์เต็มที่ที่สุดในแง่เศรษฐกิจจากการพัฒนาวิธีการผลิตใหม่ ๆ ในยุคเหล็กนี้ก็คือ กรีก แม้ว่าขนาดของอาณาจักรกรีกจะไม่ใหญ่นักและมีพื้นที่เพาะปลูกได้เพียง 20% ของพื้นที่ทั้งหมด กรีกทำการผลิตทางการเกษตรในผลผลิตเฉพาะอย่างเช่น มะกอกและองุ่นสำหรับทำน้ำมันมะกอกและไวน์แล้วส่งขายยังตลาดต่างประเทศซึ่งติดต่อได้ง่ายทางทะเล และในส่วนสินค้าอุตสาหกรรมนั้นกรีกก็มีความชำนาญเฉพาะในการผลิตเครื่องมือและอาวุธจากเหล็ก, หม้อ และงานศิลปซึ่งเป็นที่ต้องการในต่างประเทศมาก จากการส่งออกสินค้าเหล่านี้ทำให้กรีกสามารถมีเงินมาซื้ออาหารและวัตถุดิบที่ขาดแคลนได้ กรีกได้รับผลประโยชน์จากการแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้มาก เพราะผลผลิตอุตสาหกรรมมีต้นทุนต่อหน่วยต่ำกว่าผลผลิตประเภทการเกษตรและวัตถุดิบ ยิ่งกว่านั้นตลาดภายใน(โดยเฉพาะที่เอเธนส์)ก็มีแนวโน้มขยายตัวขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยเพราะประชาชนที่นั่นค่อนข้างมีความเท่าเทียมกันทางเศรษฐกิจและไม่มีการกดขี่แรงงานในลักษณะทาสอยู่เป็นเวลานานในระยะแรก ๆ

ความมั่งคั่งได้สะสมมากขึ้นเรื่อย ๆ ในเมืองใหญ่ ๆ ของกรีกเช่น เอเธนส์และคอรินธ์ ผลผลิตส่วนเกินมีมากจนคนสามารถมีเวลาไปใช้กับการสร้างสรรงานศิลป, ปรัชญา และการปรับปรุงเทคนิคการผลิตต่าง ๆ ทำให้กรีกประสบความสำเร็จทั้งแง่วัตถุและวิชาการ ความสำเร็จนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกรีกได้สืบทอดความเจริญมาจากอารยธรรมไมซีนี(Mycenae)และอีกส่วนหนึ่งเนื่องจากระบบของกรีกในยุคแรก ๆ ทำให้ผู้มีความสามารถก้าวขึ้นเป็นผู้นำได้ และการเลื่อนฐานะทางสังคมไม่ถูกจำกัดด้วยในยุคแรก ๆ นั้น

อย่างไรก็ตามสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อความเจริญของกรีกนั้น มิได้เป็นอยู่ตลอดไป หลังจากก้าวขึ้นสู่จุดสูงสุดทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแล้ว กรีกก็เริ่มเสื่อมลงเพราะเทคนิคที่ก้าวหน้าทางเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมถูกถ่ายทอดไปยังดินแดนอื่นโดยผ่านการค้าและการเข้ายึดครองเป็นอาณานิคม โดยเฉพาะในเขตทะเลเอเจียนทางตะวันออกและทะเลเมดิเตอร์เรเนียนไปจนถึงอิตาลีตอนใต้และเขตทะเลดำ ในไม่ช้าเขตเหล่านี้ก็สามารถผลิตสินค้าขึ้นแข่งขันกับกรีกได้ แม้เต่ในตลาดภายในกรีกเอง ซึ่งทำให้การผลิตของกรีกตกต่ำลง และการที่กรีกต้องพึ่งอาหารจากต่างประเทศจึงทำให้หาอาหารมาได้ยากขึ้น เกิดการว่างงาน อำนาจซื้อตกต่ำลงและการพัฒนาไม่อาจทำได้ต่อไป ยิ่งกว่านั้นกรีกยังประสบปัญหาทางการเมืองทำให้อ่อนแอลงมาก และการที่กรีกไม่อาจรวมเป็นอาณาจักรเดียวอย่างแท้จริง(ประกอบด้วยนครรัฐอิสระจำนวนมาก)ทำให้ขนาดของตลาดภายในนั้นเล็กลงอันเป็นอุปสรรคของการผลิตขนาดใหญ่แบบมีการแบ่งงานกันทำ และนำไปสู่การต่อสู้ขัดแย้งกันเองระหว่างนครรัฐด้วย เมื่อกรีกถูกรุกรานโดยเปอร์เซียและชนชาติทางตอนเหนือภาวะสงครามก็ยิ่งทำให้กรีกอ่อนแอลงเรื่อย ๆ แม้พระเจ้าอเล็กซานเดอร์จะขึ้นครองอำนาจเหนือดินแดนกรีกและแผ่อาณาเขตออกไปกว้างขวางในระหว่าง 334-324 ปีก่อนค.ศ.ก็ไม่อาจกอบกู้เศรษฐกิจของกรีกที่กำลังตกต่ำมากขึ้นมาได้

5.<u>ความรุ่งเรืองและตกต่ำของอาณาจักรกรีกตะวันออกและโรมันตะวันตก</u>

ในครึ่งหลังของช่วงศตวรรษที่ 4 ก่อนค.ศ. ความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจและศูนย์กลางอารยธรรมได้ย้ายจากกรีกไปสู่ดินแดนกรีกตะวันออก(Hellenistic)ทางแถบทะเลเอเจียน ตะวันออกและเมดิเตอร์เรเนียนตะวันออก ในที่เหล่านี้วิธีการผลิตต่าง ๆ ยังคงกระทำเช่นที่เคยเป็นอยู่ในกรีกเดิม แม้กระทั่งการผลิตน้ำมันมะกอกก็ยังมีการผลิตเป็นปริมาณมาก เมืองต่าง ๆ ในเอเชียไมเนอร์และแถบทะเลดำได้กลายเป็นแหล่งผลิตอาวุธและเครื่องมือจากเหล็กแทนดินแดนกรีกเดิม ผ้าฝ้ายมีการผลิตที่อียิปต์และฟีนิเชีย กระดาษปาปิรุสและแผ่นหนังสำหรับเขียนหนังสือมีการ

ผลิตจากอียิปต์และเพอร์กามัมตามลำดับ(เมืองต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ล้วนอยู่ในปกครองของกรีกตะวันออก) สินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ของกรีกก็มีการผลิตขึ้นที่กรีกตะวันออกแทน การค้าขยายตัวในเขตต่าง ๆ มีการสร้างเรือขนาดใหญ่ขึ้น(บางลำมีระวางขับน้ำถึง 5 พันตัน) มีการสร้างประภาคาร และมีการใช้เงินในการซื้อขายแลกเปลี่ยนอย่างกว้างขวาง

อาณาจักรกรีกตะวันออกได้รับผลประโยชน์เป็นอย่างมากในช่วง 3 ศตวรรษก่อนค.ศ.นี้จากกิจกรรมเศรษฐกิจทั่วไป แต่ก็ยังไม่อาจฟื้นตัวเท่าที่เคยรุ่งเรืองในอดีตได้ และในราวศตวรรษที่ 2 ก่อนค.ศ.อาณาจักรกรีกตะวันออกก็เริ่มประสบภาวะเศรษฐกิจชะงักงันและตกต่ำลงไปอีกมากในช่วงศตวรรษที่ 1 ก่อนค.ศ. การชะงักงันและตกต่ำนี้เป็นไปตามแบบเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในอดีตคือ การที่ชนชั้นปกครองเป็นเจ้าของที่ดินและสามารถเรียกเก็บค่าธรรมเนียมจากผู้ที่เข้าไปทำกินในที่ดินนั้นได้ ทำให้มีการขูดรีดแรงงานที่ทำการเกษตรจนถึงจุดที่ไม่มีสิ่งจูงใจให้เพิ่มการผลิตต่อไป ยิ่งกว่านั้น กษัตริย์และขุนนางผู้ใหญ่ยังเข้าควบคุมกิจการอุตสาหกรรมและการค้าที่สำคัญไว้ และนำกำไรจากกิจการเหล่านั้นไปใช้เพื่อความสุขส่วนตัวและทางด้านศิลปวัฒนธรรม มากกว่าจะเอาไปขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยผ่านการลงทุนต่อเนื่อง นอกจากนี้การที่ประชากรเพิ่มขึ้นย่อมทำให้เกิดปัญหาการที่คนจำนวนมากได้รับค่าจ้างต่ำซึ่งทำให้อำนาจซื้อของคนส่วนใหญ่เหล่านี้ต่ำด้วย ความไม่สงบทางสังคมมีอยู่ทั่วไป และสงครามระหว่างส่วนต่าง ๆ ของอาณาจักรก็เกิดขึ้นบ่อย ๆ หลังจากที่พระเจ้าอเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์และผู้ปกครองต่อมาไม่เข้มแข็งพอ ในที่สุดอาณาจักรกรีกตะวันออกก็ถูกครอบครองโดยอาณาจักรโรมันซึ่งขยายอิทธิพลเข้ามา

ความเจริญก้าวหน้าของโรมนั้น ได้มาจากการสืบทอดความรู้ด้านเทคนิคการเกษตร, อุตสาหกรรม และการค้าต่าง ๆ จากกรีก และจากอารยธรรมของพวกอีทรัสกันซึ่งเคยครอบครองดินแดนส่วนเหนือของอิตาลีมาก่อน ในช่วงระยะแรกของการก่อตั้งอาณาจักรโรมันเมื่อประมาณ 1,000 ปี ถึง 270 ปีก่อนค.ศ.ปรากฏว่าโรมได้ผลิตผลมากเกินความต้องการจากการเพิ่มผลผลิตการ

เกษตร จากอุตสาหกรรมเช่นเครื่องถ้วยชาม อาวุธต่าง ๆ ฯลฯ และจากการค้าและการแบ่งงานกันทำ แม้ว่าโรมเองจะไม่ได้คิดค้นเท็คนิคการผลิตใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพขึ้นเองเลยแต่ก็สามารถจัดการผลิตตามเท็คนิคที่ได้รับมาจากดินแดนอื่นได้ดี ได้มีการสร้างถนนหลายสายและท่าเรือจำนวนมากซึ่งช่วยอำนวยความสะดวกต่อการค้า มีการสร้างท่อน้ำใหญ่เพื่อให้น้ำแก่ที่ดินการเกษตร นอกจากนั้นในระยะนี้แม้แต่ชนชั้นต่ำก็ได้รับสิทธิเป็นประชากรโดยสมบูรณ์ ซึ่งสามารถเข้ามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางการเมืองที่สำคัญ ๆ ได้ และสามารถเลื่อนฐานะขึ้นรับตำแหน่งสูงขึ้นได้ถ้ามีความสามารถ ปรากฏว่ามีชนชั้นต่ำจำนวนมากที่สามารถเป็นเจ้าของที่ดินของตัวเองหรือเป็นเจ้าของร้านเล็ก ๆ ได้ ซึ่งย่อมทำให้เกิดสิ่งจูงใจที่จะขยายการผลิต

อย่างไรก็ตามในช่วงถัดมาจากราว 270 ปีก่อนค.ศ.ถึงค.ศ.14. โรมได้ขยายอิทธิพลครอบคลุมไปถึง คาร์เธจ, มาซิโดเนีย, ซีเรีย กรีก, อียิปต์, เสปญบางส่วน และแคว้นกอล (ปัจจุบันคือฝรั่งเศส)ตอนใต้ อาณาจักรโรมันที่ขยายออกไปนี้ถูกบริหารเพื่อให้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อโรม กล่าวคือไม่เพียงจะต้องจ่ายบรรณาการแก่โรมเท่านั้น อาณานิคมเหล่านี้จะส่งอาหารและวัตถุดิบไปยังโรมเพื่อแลกเปลี่ยนกับสินค้าของโรมอีกด้วย เช่นธัญญพืชจากซิซิลี, อัฟริกาเหนือ และอียิปต์ ทองแดง, เงิน, ดีบุก, ตะกั่ว, ขนสัตว์และหนังสัตว์จากกอลและเสปญ ปลาเค็มจากทะเลดำ ขนสัตว์และสีย้อมจากเอเชียไมเนอร์ เมืองต่าง ๆ ของอาณาจักรโรมันขยายตัวอย่างมากเนื่องจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้ ในช่วงจาก 31 ปีก่อนค.ศ.ถึงค.ศ.14 ปรากฏว่าประชากรของโรมมีถึงประมาณ 650,000-1,200.000 คน การที่คนอยู่อาศัยในเมืองเป็นจำนวนมาก กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจเพราะผู้คนที่อาศัยในเมืองใหญ่อันแออัดจำเป็นต้องได้รับบริการจากบุคคลอื่น(เพราะไม่อาจผลิตขึ้นเองได้)เช่นกรณีการจัดหาอาหารและน้ำ เป็นผลให้เกิดการแบ่งงานกันทำมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นความต้องการสินค้าของคนในเมืองก็ยังหลากหลายกว่าคนในชนบทด้วย อารยธรรมและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจของโรมขึ้นถึงระดับสูงสุดในศตวรรษที่ 1 และหลังจากนั้นก็ประสบภาวะชะงักงันและตกต่ำ

ด้วยเหตุผลเช่นเดียวกับที่เคยเป็นมาแล้วในกรณีของอาณาจักรกรีก กล่าวคือที่ดินทำการเกษตรซึ่งเคยกระจายเป็นที่ดินแปลงย่อย ๆ ของเกษตรกรทั่วไป ได้ค่อย ๆ กลายเป็นที่ดินขนาดใหญ่(Latifundia)ของกลุ่มผู้มั่งคั่งเพียงจำนวนน้อย พวกราชาที่ดินเหล่านี้อาศัยอย่างหรูหราอยู่ในเมืองและแรงงานทำการเกษตรในที่ดินของเขาได้รับผลตอบแทนน้อยมากจนไม่มีสิ่งจูงใจที่จะเพิ่มผลผลิต มีการนำเท็คนิคการผลิตทันสมัยไปใช้ในดินแดนที่ยึดครองได้เช่น กอล แทนที่จะผลิตในโรมเองเหมือนแต่ก่อน ทำให้การจ้างทำงานในโรมลดลง เกิดความตึงเครียดทางสังคม นโยบายแจกอาหารและจัดการแสดง(เช่นละครสัตว์, จัดคนสู้กับสัตว์ป่า ฯลฯ) เพื่อให้ผู้คนไม่ก่อความไม่สงบขึ้นนั้นได้ผลเพียงชั่วคราวเท่านั้น เมื่ออาณานิคมหลายแห่งแข็งข้อและไม่ยอมส่งหรือจ่ายบรรณาการให้ ก็ทำให้ความมั่งคั่งของโรมได้รับความกระกระเทือนอย่างมาก เมื่อประกอบกับการที่ชาวโรมันที่มั่งคั่งนำทรัพย์สินไปลงทุนเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่จะนำไปใช้จ่ายฟุ่มเฟือยก็ยิ่งทำให้ผลผลิตยิ่งตกต่ำลงหนักขึ้น ดังนั้นหลังจากที่โรมถูกโจมตีโดยอนารยชนในปีค.ศ.476 อาณาจักรโรมันซึ่งทรุดโทรมอยู่แล้วก็ล่มสลายลง